

ارائه الگوی نوسازی بافت تاریخی بیرجند با رویکرد ایرانی - اسلامی*

احمد پور احمد^{1*}، کرامت الله زیاری^۲، مهدی قرخلو^۳، مهدی وفایی فرد^۴

^۱ استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران
^۲ استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران
^۳ دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران
^۴ دانشجو دکتری برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران

تاریخ پذیرش: ۹۵/۰۹/۱۴

تاریخ دریافت: ۹۵/۰۴/۱۸

چکیده

بافت تاریخی شهر ایرانی - اسلامی با ارزش کالبدی و فرهنگی نهفته در خود، از هویت شهری بالایی برخوردار است، در نتیجه حفظ بافت‌های تاریخی شهرها به عنوان هویتی ضروری برای ادامه حیات شهرها لازم است. بر همین اساس در این پژوهش به ارائه الگوی جهت نوسازی بافت تاریخی بیرجند با رویکرد ایرانی - اسلامی و با استفاده از شاخص‌های چون حس امنیت، حد و حریم، توازن، ارتباط با طبیعت، قانون‌مندی پرداخته شده است. روش تحقیق حاضر از نوع تحلیلی - توصیفی و هدف اصلی آن شناسایی الگوی نوسازی مبتنی بر رویکرد ایرانی - اسلامی بوده است. مدل تحقیق مورد استفاده پرمبنای تکنیک SWOT و وزن دهی با روش AHP برای بررسی وضعیت موجود بافت و شناسایی الگوی مناسب بوده است. نتایج حاصل از این تحقیق نشان داد که مهم‌ترین نقاط قوت، ضعف بافت تاریخی بیرجند مربوط به عواملی است که از هویت تاریخی آن نشأت می‌گیرد و مهم‌ترین اولویت‌های مربوط به هویت تاریخی آن بوده که لزوم نوسازی با رویکردی مبتنی بر شهر ایرانی - اسلامی در بافت تاریخی بیرجند امری ضروری به نظر می‌رسد. اما با مطالعه ویژگی‌های بافت و الگوهای موجود می‌توان دریافت که هویت تاریخی آن با هیچ یک از الگوهای نوسازی که امروز از آنها استفاده می‌شود سازگار نبوده و نمی‌توان از الگوی واحدی و خاصی استفاده نمود. بنابراین الگوی پیشنهادی تحقیق حاضر مبتنی بر تلفیق و استفاده ترتیبی از سه الگوی محرومیت‌زدایی، حفظ هویت و شهرسازی بومی و تلفیق شهرسازی مدرن با سنتی است. نتایج حاصل از این مطالعه می‌تواند برای نوسازی و بهسازی طیف گسترده‌ای از مدیران شهری و برنامه‌ریزان مانند شهرداری‌ها، وزارت راه و شهرسازی استفاده شود.

واژگان کلیدی: بافت تاریخی، نوسازی، الگوی ایرانی - اسلامی، بافت تاریخی بیرجند.

مقدمه

درسال‌های اخیر با افزایش بی‌رویه و بدون برنامه جمعیت بسیاری از بافت‌های داخلی شهر به تدریج کارکرد اصلی خود را از دست داده و با کارکرد نامناسب مواجه گشته و با از بین رفتن شرایط مناسب زندگی به بافت فرسوده مبدل گشته‌اند. این بافت‌های فرسوده شهری به دلیل ارزش‌های تاریخی- فرهنگی نیازمند حفظ، احترام و بازآفرینی است. چرا که بافت فرسوده تاریخی به عنوان هویت و تبلور فرهنگ آن شهر است. بنابراین بر حفظ آن در زمان بهسازی و نوسازی تاکید می‌شود (کیانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱). اما عدم همراهی بسیاری از بافت‌های قدیمی و فرسوده با الزامات زندگی جدید، موجب کاهش کیفیت زندگی و نیز کاهش دلبستگی به مکان ساکنان این محله‌ها شده است. این در حالی است که امروزه احیای این بافت‌ها با اصل قرار دادن نیاز ساکنان در برقراری ارتباط با فضای کالبدی و مباحثی چون تعلق به مکان، مورد توجه بسیاری از طراحان قرار می‌گیرد (صدریان و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۵). امروزه در نوسازی‌ها به‌رغم وجود پایه‌های غنی فرهنگی، تاریخی و فناورانه در معماری و شهرسازی ایران، کمتر به حفظ هویت تاریخی بافت پرداخته می‌شود چرا که براساس دیدگاه‌ها نظریه پردازان نوسازی، این بافت‌ها به دلیل؛ ذهنیت خاص افراد، شیوه و سبک سنتی ساکنان امکان نوسازی خود به خودی بافت را نداشته و تغییر سریع با رشد شتابان در این مناطق می‌تواند آثار روانی و اجتماعی نامطلوبی را برجای گذارد (بهزادفر و رضوانی، ۱۳۹۴: ۳). بنابراین امروزه نبود الگویی متناسب با بستر اجتماعی، اقتصادی و جغرافیایی کشور و تکیه بر الگوهای وارداتی، تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران را با مشکل روبه‌رو کرده است؛ زیرا بیش‌تر الگوهای موجود برخاسته از نظام سرمایه‌داری است و جز منافع خود، هدف دیگری را دنبال نمی‌کند. وابسته‌سازی کشورهای در حال توسعه به الگوهایی که سال‌ها توسط کشورهای توسعه یافته رد شده از اهداف نظام سرمایه‌داری برای وابسته ساختن کشورها بوده است و آنها با این راهکارها کشورهای در حال توسعه را در سیطره خود قرار داده‌اند. در بسیاری از مواقع الگوهای رایج تصمیم‌گیری و به بیان روشن‌تر روش‌های معمول حل مسائل در کشور ممکن است ناکارآمد باشند، یعنی ممکن است در برخی موارد حتی زیانبار باشند و در ازای حل مسئله، رویکرد مذکور را به کشور تحمیل کنند. واضح است که پذیرش و استفاده از الگوهای رایج جهانی نه تنها نسخه‌ای الزامی و از پیش تعیین شده برای تمام فرهنگ‌ها و ملت‌ها نیست، بلکه در بسیاری موارد محل تردید است. این مهم به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه که بدون بررسی مبانی و پیش‌فرض‌های این الگوها اقدام به استفاده از آنها می‌کنند، اهمیتی دو چندان می‌یابد (Tabatabaiean, et al, 2010: 19). از طرفی نوسازی براساس مدل

شهر دینی و به‌خصوص اسلامی، عموماً نگاه ویژه‌ای به اصول اخلاقی و مبانی اعتقادی دارد زیرا هدف شهرسازی و نوسازی شهری اسلامی فراهم آوردن بستری بر مبنای امنیت و عبادت است. کیفیت و همگونی سلسله مراتب شهری، زمانی می‌تواند رفاه و آسایش شهروندان مسلمان را تأمین نماید که شاخص‌های متعالی دین مبین اسلام برای آنان در محیط جامعه قابل درک باشد. شرایط امروز مبین ضعف، ناکارایی، ازخود بیگانگی و بحران هویتی است؛ چراکه عدم وجود یک الگوی شیوه‌مند برای پیاده‌سازی خواست‌های دلسوزانه نسبت به رویکردهای شهرسازی اسلامی از مهم‌ترین مسائل امروز است (بهزادفر و رضوانی، ۱۳۹۴: ۳). بنابراین به نظر می‌رسد برای دست‌یابی به الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت به عنوان الگوی مناسب حل مسائل کشور در حوزه‌های مختلف در ابتدا باید مبانی اساسی الگوی رایج و معمول تصمیم‌گیری در حل مسائل را در ابعاد مختلف بازشناسی کرد و سپس پیش‌فرض‌های اساسی آنها را احصاء نمود و مورد بررسی نقادانه قرار داد تا بالاخره پس از حصول منطق حاکم بر الگوی فوق در خصوص استفاده از نقاط قوت این روش‌ها و تطبیق آنها با فرهنگ و شرایط موجود تصمیم‌گیری کرد. بررسی نقادانه الگوهای رایج و مبانی آنها به‌ویژه در کشور ما که آماج توطئه‌های گوناگون سیاسی و اجتماعی، اقتصادی، علمی و فنی، نظامی و... است ضروری و بلکه حیاتی به نظر می‌رسد.

بافت تاریخی بیرجند قسمتی از بخش میانی شهر بیرجند است که تقریباً با مساحتی حدود ۱۲۷ هکتار تقریباً ۷/۵ درصد آن را شامل می‌گردد (وفایی فرد، ۱۳۸۰: ۱۵۲). جایی که روزگاری مرکز همبستگی و کانون توجه شهری بوده است، طی سال‌های اخیر با روش‌ها و رویکردهای متعددی در مواجهه با نوسازی قرارگرفته است. ولی متأسفانه فرایند نوسازی در این بافت تاکنون بسیار کند و ناموفق بوده است. به نظر می‌رسد یکی از موانع عمده، عدم توجه به مقوله هویت مکانی و باز تولید محله در قالب رویکرد شهر ایرانی- اسلامی بوده است؛ چرا که با توجه به تاریخ کهن و دینی مردم ایران در شهرهای (اصیل) ایران می‌توان کمال هماهنگی و یکپارچگی اجزایی مانند: مسجد، مدرسه، بازار و میدان را در هیبت یک کل واحد به چشم دید. بنابراین در این پژوهش سعی شده است به بررسی الگوهای مختلف و شناسایی الگوی مناسب برای بافت تاریخی با توجه به نقاط قوت و ضعف بافت پرداخته شود؛ چرا که شناخت این ارزش‌ها و مؤلفه‌های اسلامی- ایرانی و انعکاس آنها در کالبد شهر می‌تواند برای برنامه‌ریزی و طراحی شهرهای جدید درس‌های ارزنده‌ای به دنبال داشته باشد و از بروز بحران‌های اقتصادی، اجتماعی و هویتی جوامع شهری که تا حدود زیادی ریشه در ویژگی‌های ریخت‌شناسی شهرهای کنونی دارد، جلوگیری نماید.

مبانی نظری

در تعریف شهر اسلامی می توان گفت که شهری است سرشار از روحیه برادری و برابری و هرآنچه امکان زیستن سالم و دست یابی به حیات طیبه را برای بشر فراهم می کند (بماتیان و محمودی نژاد، ۱۳۸۷: ۲۱۸). یا شهر اسلامی به شهرهایی اطلاق می شود که در سرزمین های دارای فرهنگ و اعتقادات نشئت گرفته از دین اسلام ایجاد شده یا رشد یافته اند (پوراحمد و موسوی، ۱۳۸۹: ۲). ویرات معتقد است که در شهرهای اسلامی شبکه معابر هزار تو، کوچه ها بن بست، منازل دارای حیاط درونی، محله ها مستقل و بازارها مشابه اند (Cihangir, 2004). به عبارتی شهر اسلامی فرآیندی است که در حال تحول بوده و همواره خویش را با نیازهای زمان، مکان، اهل خود و البته با استناد به اصول اسلامی وفق خواهد داد. به عبارت دیگر، شهر اسلامی ماهیتی است بالقوه که می تواند در هر زمان و مکانی با توجه به فناوری، مصالح، دانش، هنر و فرهنگ بومی تفسیر و تجلی خاص خویش را داشته باشد (نقی زاده، ۱۳۸۵: ۸۱).

هم چنین بافت تاریخی شهری به عرصه هایی از محدوده قانونی شهرها اطلاق می شود که به دلیل فرسودگی کالبدی و فیزیکی، عدم برخورداری مناسب از دسترسی سواره، تاسیسات، خدمات و زیرساخت های شهری آسیب پذیر بوده و از ارزش مکانی، محیطی و اقتصادی نازلی برخوردارند (شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۸۳: ۲). به عبارت دیگر بافت های تاریخی به ابنیه و فضایی گفته می شود که قبل از ۱۳۰۰ هجری شمسی شکل گرفته و به ثبت آثار ملی رسیده یا قابلیت ثبت شدن را دارا و تماماً واجد ارزش فرهنگی - تاریخی هستند. در مورد این گونه بافت ها، ضوابط و مقررات سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ملاک عمل خواهد بود (مطوف و خدائی، ۱۳۸۸: ۱۲۸). بافت تاریخی را می توان هسته اولیه شهر دانست. قلعه یا ارگ و یا آنچه که به عنوان پایه گذاری یک شهر جدید، در زمان های پیش ساخته شده می تواند نام بافت تاریخی به خود را بگیرد (پیشین، ۱۳۸۸: ۱۲۸).

هر بافت تاریخی در شهر را می توان بافت فرسوده دانست لذا دامنه بافت تاریخی بیش تر از بافت فرسوده است، بافت تاریخی می تواند بافت فرسوده را در برگیرد. بافت های کهن شهری کشور نماد فرهنگ و تمدن ایران زمین، اسنادی از تاریخ، نمودهایی از هویت و تجربه نیاکان ما محسوب می شوند. این بافت ها در برگیرنده ارزش های معماری و شهرسازی و هویت ملی فرهنگی خاطرات قومی و متعلق به تمامی شاخص های حاضر و آینده کشور است که در عین حال جایگزین ناپذیر نیز هستند (سرتیپی پور، ۱۳۸۵: ۲۷۳).

بنابراین بهسازی و نوسازی بافت های تاریخی شهری نه تنها با هدف حفاظت از شهرهای تاریخی و بناهای فرهنگی، بلکه جهت پاسخ به نیازهای شهری همواره مطرح بوده است و موجب ترمیم خرابی های گذشته و آسیب های وارد بر بنا و عملکرد

جدید متناسب با نیازهای زندگی روز شده است (کلاتری خلیل آباد و پوراحمد، ۱۳۸۴: ۳۱). بازسازی و نوسازی موفقیت آمیز، منوط به در نظر گرفتن سرمایه ها یا ظرفیت های انسانی است که به ندرت در ساختارهای موجود به آن توجه می شود. ظرفیت های انسانی می تواند منجر به شکوفایی اقتصاد محلی و نوسازی با در نظر گرفتن شرایط مردمی که در آنجا زیست می کنند، گردد. (Robinson-Barnes, 1997). از طرفی احیا و نوسازی بافت های فرسوده شهری را لازمه حیات شهری و در نظر گرفتن آینده ای پویا و چشم انداز روشن برای آن دانسته اند (Dinić et al, 2008: 127). بنابراین لزوم احیا و دست اندازی در بافت های فرسوده با اهداف متفاوت صورت گرفته است که کاربری ها و الگوی مداخلات مؤثر بوده است (Rosenthal, 2008: 816). لزوم مداخله هدفمند و حفظ هویت اجتماعی و عناصر فرهنگی بافت های فرسوده و تاریخی به ویژه بافت های میانی ضرورت بررسی مداخلات فعلی و آسیب شناسی آن را ضروری می سازد (دویران و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۲).

الگوهای نوسازی و بهسازی بافت تاریخی

بررسی و تحلیل نظریه ها، اندیشه ها، شیوه ها سبک ها و الگوهای متفاوت بهسازی و نوسازی و ساماندهی شهری و در نهایت شهر توسعه یافته امکان دست یابی به راهکارهای مناسب برای زمان حال و مکان و موقع جغرافیایی مورد نظر را برای هر محقق و برنامه ریز شهری فراهم می آورد (شماعی و پو راحمد، ۱۳۹۲: ۲۰۵). نظریه های و الگوهای بسیار زیادی در زمینه بهسازی و نوسازی بافت فرسوده شهری ارائه شده است. اما از آنجایی که در این مقاله محدوده مورد مطالعه بافت تاریخی بیرجند است به الگوهای اشاره می گردد که بیش تر رویکرد نوسازی در بافت تاریخی و قدیمی را دارند. مناطقی که از حیث تاریخی و هویت مکانی حائز اهمیت بوده است.

باتوجه به جدول فوق می توان گفت که الگوهای متفاوتی برای نوسازی بافت های قدیمی و تاریخی مورد استفاده قرار گرفته است که از جمله می توان به پروژه نوسازی بافت یزد بر اساس الگوی احیای شهری، پروژه نوسازی بافت منطقه نواب تهران با الگوی اصالت بخشی اشاره کرد. هم چنین تنوع تجارب جهانی در زمینه نوسازی و مرمت شهری بسیار شایان توجه است. برای نمونه می توان به موارد زیر اشاره کرد:

(الف) انگلستان، با شیوه های برخورد خاص و انحصاری

(ب) ایتالیا، شیوه های بسیار متنوع با تفکرات متفاوت بعضاً متضاد.

(ج) فرانسه، که عمدتاً از زمان (هوسمان) کشوری بدعت گذار و هیاهو برانگیز بود و نوسازی و بازسازی انتزاعی آن هیچ ارتباطی با محیط اطراف نداشته است.

د) کشورهای اسکاندیناوی، که عمدتاً تکیه آن بر روی برنامه‌ریزی شهری بوده و در عمل از برنامه‌ریزی شهری به سبک جدید استفاده کرده‌اند (زیاری و همکاران، ۱۳۸۷).

الگوی شهر ایرانی - اسلامی

از دیدگاه مقام معظم رهبری در تبیین مفهوم الگوی بومی پیشرفت، سازگاری اسلام با پیشرفت و معرفی اسلام به عنوان

مبنای پیشرفت و تفاوت مفهوم پیشرفت با توسعه مورد توجه است. در این دیدگاه بروز شکاف طبقاتی، تحمیل حاکمیت، انحطاط اخلاقی، دوری از معنویت، نبود امنیت اخلاقی و اجتماعی، نظام‌های اجتماعی ناموفق، نبود عدالت اجتماعی، نبود آزادی بیان واقعی و مردم‌سالاری واقعی از پیامدهای الگوی غربی توسعه هستند (باوری و همکاران، ۱۳۸۹) الگوی شهرهای کهن ایرانی- اسلامی در گذشته با اتکای بر دو عامل اساسی شکل

جدول شماره ۱: رویکردها، اهداف و نقاط قوت و ضعف این الگوها

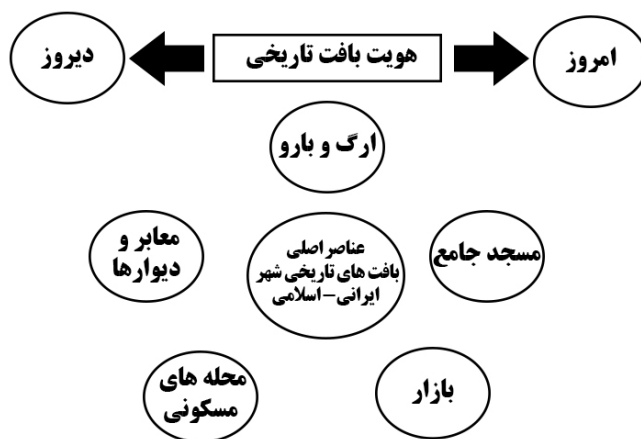
نام الگوی نوسازی	اهداف، ویژگی و نقاط قوت و ضعف الگو
احیای شهری	تصاحب زمین - انتقال ساکنان به جای دیگر - تخریب و پاکسازی - تدارک تسهیلات جدید - فروش مجدد - بیانگر دیدگاهی جامع، ترکیبی و چند منظوره در حل مسائل شهری جهان
اصالت بخشی	اصلاح مسکن و بهبود زندگی اجتماعی - امکان سرمایه گذاری افراد پردآمد و خارج شدن افراد محلی از منطقه افزایش معضلات اجتماعی - از بین رفتن حس تعلق خاطر
محرومیت زدایی و راهبرد برنامه‌ریزی اجتماعی	حل مسائل و مشکلات اجتماعی و اقتصادی - بهبود وضعیت اجتماعی و اقتصادی - شرایط مساعد برای حفاظت از بافت قدیمی و توسعه آن
جایگزینی	خریداری بخش‌های فرسوده و تخریب نوسازی آن - ایجاد هماهنگی در بخش‌های مختلف شهر تامین منابع مالی برای سایر نواحی - مشارکت اجتماعات محلی
پالایش شهری	جایگزینی افراد کم درآمد با افراد پر درآمد
نگرش موزه‌ای به بافت	حفاظت از میراث فرهنگی - دخل و تصرف در بناها و عناصر فقط در جهت حفاظت - به دلیل کاستی‌ها و نارسایی‌ها ترک محل توسط ساکنان - فروپاشی اجتماعی - تخریب کالبدی بافت - غفلت از جنبه‌های حیاتی در بافت - ناتوان در مقابله تخریب‌های اجتماعی، فرهنگی و کالبدی
احیای تک بناها یا تجزیه‌گرایی	نگهداشت نسبی پیکره کالبدی شهر - تقویت مواضع و بناهای خاصی در بافت شهر بهسازی و نوسازی بناها به اقتضای بخش‌های مجاور - جدایی اقدامات بهسازی و نوسازی از ساختار جامعه شناختی و محیطی - محدودیت‌های معرفتی از بافت شهر و ساختار منسجم آن
نگرش ارگانیکی	خارج شدن از حالت بسته تاریخی - دست‌یابی به جایگاه والا از طریق تبیین و ساماندهی و از بین رفتن احساس دوگانگی در شهر - اتصال بخش قدیم و جدید - اگر اتصال ضعیف باشد با گسستگی اجتماعی همراه خواهد بود
تلفیق شهر مدرن با سنتی	مرمت کالبدی بافت - بازگرداندن روحیه حیات به بافت - حفاظت پایدار فضا و در نتیجه جاری ساختن زندگی و مشارکت بیشتر
بازآفرینی بارویکرد حفاظت	حفاظت از دید کالبدی در سابق - حفاظت از دید اقتصادی
الگویی عقلایی	آموزش همگانی - حفظ خاطره‌های تاریخی و فرهنگی - باز زنده سازی و نوسازی مشروط
الگوی طرح جامع	کنترل و هدایت جهت رشد جمعیت - توسعه شهرهای بیش از ۲۵۰۰۰ نفر - استفاده از اراضی و منطقه بندی بهبود شرایط موجود در کنترل رشد شهر آینده مداخله برای حل مسائل و مشکلات شهری موجب انقطاع فرهنگی و بی‌هویتی در شهرها
الگوی حفظ هویت و شهرسازی بومی	توجه به بوم یا شهرسازی بومی و حفظ هویت شهری و اصالت بنا - طراحی فضا میان عرض معبر و ارتفاع بنا به طور متناسب - در دسترس بودن خدمات و خرده‌فروشی و عدم نیاز به حمل و نقل موتوری

گرفته است. در جایگاه نخست، اسلام به عنوان یک دین نظام یافته اجتماعی، فرهنگی، ارزشی و تعالی بخش انسان‌ها و در جایگاه بعد معماری ایرانی به منزله تجلی گاه کالبد فرهنگ ایرانی در ساختارهای فیزیکی قرار دارد. این شهرها با توجه به ویژگی‌های کارایی اقتصادی، پویایی اجتماعی و تعالی فرهنگی در کنار آسیب‌های اندک زیست محیطی تا حدودی شکل شهر پایدار توسعه یافته را ارتقا داده‌اند هرچند در این مجموعه‌ها مفاهیمی چون حقوق شهر و شهروندی به دلیل استقرار حکومت‌های غیر مردم‌سالار مورد غفلت واقع شده است (بزدگرد، ۱۳۹۰). از طرفی در الگوی شهر ایرانی اسلامی، شهر در ذیل نظام اسلامی و بسستر ایرانی قرار دارد هم چنین باید توجه داشت انسان از شهر جدا نیست و بنابراین تعاریف این دو جدا نیست در واقع شهر با ساکنانش هماهنگ است. استمرار الگوی کالبدی شهرهای پیش از اسلام در سده‌های نخستین اسلامی هرگز به منزله، تداوم نظام اجتماعی عصر باستان در دوره اسلامی نبود، بلکه عناصر اصلی شکل شهر ایرانی بر اساس وضعیت جدید اجتماعی که مخصوص ظهور اسلام در ایران بود، ساماندهی و سامان‌یابی مجدد شد (یوسفی فر و محمدی، ۱۳۸۸: ۱۸۰). برای رسیدن به الگوی ایرانی- اسلامی از شهر نیازمند تغییر روش از خرد انسانی به عقل الهی هستیم. هم چنین در مصداق‌های مختلف شهر ایرانی- اسلامی این دین است که می‌تواند نجات دهنده انسان و شهر امروزی باشد؛ بنابراین در ابعاد مختلف راه حل بحران‌های شهری موجود بازگشت به تفکر خدایی است. اگر شهر مدرن تجلی نفس اماره انسانی است، شهر ایرانی- اسلامی تجلی نفس مطمئنه و الهی انسان می‌باشد. در شهر ایرانی - اسلامی توحید جای تکثر، دین جای ایدئولوژی انسانی و سکناگزینی جای شتاب را می‌گیرد. راهکار رسیدن به الگوی ایرانی - اسلامی از شهر

هستند. مرمت شهری در این دوره به عنوان یکی از ارکان پویایی شهر، متداوم است. مردم خود برحسب ضرورت و نیاز به این امر مبادرت می‌ورزند و متولیان و مدیران شهر همگی در راستای این پویایی گام بر می‌دارند» (حبیبی، ۱۳۸۷: ۱۴۱). اهلرز (۱۹۹۳) به بررسی و تحلیل رابطه شهر و روستا و آثار این دو در توسعه شهرهای اسلامی پرداخته است، با دید غربی خود نسبت این رابطه را یک رابطه استعماری بین شهر و روستا می‌داند و این رابطه را استفاده از بهره مالکانه و اجاره در چارچوب نظام سرمایه‌داری بهره‌بری از روستا می‌داند، در واقع اهلرز و سایر پژوهشگران غربی و شرق شناسان یک دید غربی سرمایه‌داری نسبت به این رابطه و شهرهای اسلامی دارند. رابع سعود به بررسی و تحلیل اصول و شهرسازی اسلامی به خصوص محلات این شهرها پرداخته است. هم چنین تحلیلی از کارکردها فضایی شهر اسلامی و مصداق‌های فرهنگی اجتماعی آن ارائه داده است (Rabah Saoud, 2002). میرمحمدی (۱۳۷۵) به بررسی و تحلیل شهر اسلامی و مقایسه آن با شهر اروپایی از نظر طراحی شهری و قانون اسلامی پرداخته است و در این مقاله به این نتیجه رسیده است که قانون اسلامی نقش مهمی در شکل‌گیری شهر اسلامی داشته است. میرمحمدی (۱۳۷۵) در مقاله خود، سیما و بافت شهرهای اسلامی را مورد مطالعه قرار داد. او در این مقاله به این نتیجه رسید که شهرهای اسلامی عناصر اسلامی زیادی نظیر سقاخانه داشتند و برنامه‌ریزی‌های زیادی مانند تعریف موقوفات مختلف برای حفظ آنها انجام می‌دادند. اما واقعیت آن است که در اکثر کشورهای اسلامی و نیز ایران، حداقل در نیم قرن اخیر چنان که باید به حفظ و پاسداری و نمایان نمودن ارزش‌های به جای مانده، فرهنگی-مذهبی در شهرها توجه نگردیده است (میرمحمدی، ۱۳۷۵: ۲۲). تقی زاده (۱۳۷۷) با توجه به تفاسیر متفاوتی که در مورد شهر و شهرسازی ارائه می‌شود، ویژگی‌ها و صفات شهرهای اسلامی را یکی از ضروریات اولیه می‌داند. در این راستا شاخص‌هایی و اصولی که نشانه‌های این ویژگی‌ها و صفات هستند با اهمیت خاص خویش گام اول در این پژوهش‌اند، زیرا این مبانی و اصول هستند که بر هر آنچه که با صفت اسلامی متصف است، تأثیر گذاشته و ویژگی‌های آن را مشخص کرده و سعی در معرفی برخی صفات شهر ایرانی اسلامی دارند. یزدانی و پوراحمد (۱۳۸۶) به تشریح شهر ایرانی اسلامی در دوره قبل و بعد از مدرنیسم و تطبیق آن در مطالعه موردی، تبریز پرداخته‌اند. نتایج حاصل از تحقیق نشان داد که تحولات شهری معاصر ایرانی اسلامی در تبریز بیش تر ناشی از ظهور مدرنیسم در اقتصاد سیاست و فرهنگ است و این عامل باعث به وجود آمدن تحولات کالبدی شهر تبریز شده است. خاتمی در سال ۱۳۹۱ به مطالعه احیای بافت‌های قدیمی شهری با تأکید بر ساختار اصلی (مطالعه موردی طراحی شهری خیابان امام سمنان) پرداخته و نتیجه‌ای که در این

بازگشت به تفکر قدسی است که از طریق استراتژی سلسله مراتبی تصمیم‌گیری از عقل، فکر قلب و حس و بدن به دست می‌آید و کسب می‌شود (غلامی، بیمرغ، ۱۳۹۱: ۹).

مهم‌ترین ویژگی‌های شهر ایرانی-اسلامی که بایستی در نوسازی بافت با این رویکرد مورد توجه قرار گیرد شامل ویژگی‌های چون بازار، مسجد، حد و حریم، تعادل و توازن، حس تعلق به مکان و امنیت است. شکل شماره ۱ هویت بافت تاریخی و عناصر اصلی این نوع بافت‌ها در شهرهای ایرانی اسلامی را نشان می‌دهد.

شکل شماره ۱: عناصر اصلی بافت‌های تاریخی شهر ایرانی - اسلامی؛ مأخذ: دانشپور و شیر، ۱۳۹۴: ۲۳

در مجموع ویژگی‌های شهر ایرانی اسلامی را به طور خلاصه و موردی به این شرح می‌توان برشمرد: ۱- امنیت، ۲- ارتباط با طبیعت، ۳- تذکردهی، ۴- تواضع، ۵- هویت، ۶- حد و حریم، ۷- همزیستی با طبیعت، ۸- قانونمندی، ۹- هدایت، ۱۰- اصلاح، ۱۱- تقوی، ۱۲- کمال‌گرایی، ۱۳- احتراز از کبر، ۱۴- ارجحیت معنویت بر مادیت، ۱۵- میانه‌روی و ۱۶- حیا (نقی‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۱۷ - ۱۳۱).

پیشینه پژوهش

این واقعیت روشن است که زیباترین شهرهای گذشته ما، احساس زنده بودن را به ما می‌دهند. این شهرها مانند یک کل و با توجه به قوانین کلیت رشد کرده‌اند. برخی از اندیشمندان عرصه شهرسازی اسلامی همچون اردلان این کلیت را ناشی از جهان بینی وحدت‌گرای اسلامی و گرایش به پیوند با کلی بزرگ‌تر و اتصال با نظام آفرینش دانسته‌اند. برخی دیگر نیز به‌طور عمومی اعتقاد مشابهی دارند مبنی بر اینکه جنبه ذهنی ادراک، فرایندی است شامل حرکت از زمین و مصلحت‌های ملموس و رفتن به سوی عناصر نامحسوس در کل جهان و نیازهای انسان که با احساس ارتباط با نظامی بزرگتر از خود او ارضا می‌شود (چرب‌گو، ۱۳۹۱: ۶۴).

حبیبی در کتاب از شار تا شهر، بیان می‌دارد: «در شهر اسلامی، کهنتر و دارالحکومه، بازار، مساجد، مدارس و محله‌ها، همگی تجسمی از نظام حکومت، اصناف، اجتماعات مذهبی و امت

پایان‌نامه حاصل شده، نشان می‌دهد که حفظ بافت‌های تاریخی، بهسازی کالبدی و توانمندسازی عملکردی آنها به اقدامات اولیه و مهمی مانند شناسایی وضعیت کالبدی و عملکردی این بافت‌ها و هم‌چنین طراحی مناسب با توجه به نیازهای استفاده‌کنندگان از آنها نیاز دارد تا با ایجاد کیفیت، پتانسیل‌های اقتصادی و مکانی فضا به فعلیت درآید (خاتمی، ۱۳۹۱: ۵). بیمرغ در پژوهشی تحت عنوان «تحلیلی بر فضاهای شهری موجود برای رسیدن به الگوی شهر ایرانی - اسلامی (نمونه موردی: شهر اصفهان)»، با هدف آسیب‌شناسی الگوی شهری موجود برای رسیدن به الگوی پایدار شهری همراه با بررسی و تحلیل الگوی شهری و تاکید بر معیارهای مهم در تفکر اسلام مانند توحید، عدالت و احترام به مطالعه پرداخته و نتایج حاصله نشان داد که بحران‌های شهری موجود در پی تفکر عقل‌ابزاری انسان است. بنابراین برای رسیدن به الگوی ایرانی - اسلامی از شهر نیازمند تغییر روش از خرد انسانی به عقل الهی هستیم (غلامی بیمرغ، ۱۳۹۱). حمیدی و آروین به «بررسی و ارزیابی منظر شهرهای جدید با رویکرد ایرانی -

اسلامی (مطالعه موردی: شهر جدید پردیس)» پرداخته‌اند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که منظر شهر بیانگر الگوی تحمیلی از سوی دستگاه مدیریتی است که عموماً توسط اهالی پذیرفته نشده و به رسمیت شناخته نمی‌شود و بدون پیوستگی فضایی است. هم‌چنین هیچ کدام از اصول مهم شهرسازی اسلامی مانند کثرت و وحدت، عدالت محوری، تناسب، مرکزیت‌گرایی، اصل پیرایستگی، مردم‌واری، معنویت‌گرایی، تعادل، اصل محوربندی فضایی، برتری فضاها بر توده‌ها و طبیعت‌گرایی در این شهرها رعایت نشده است (حمیدی و آروین، ۱۳۹۳).

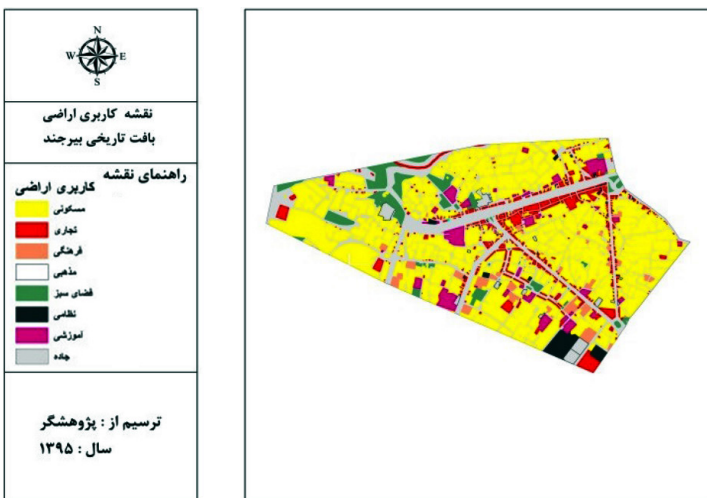
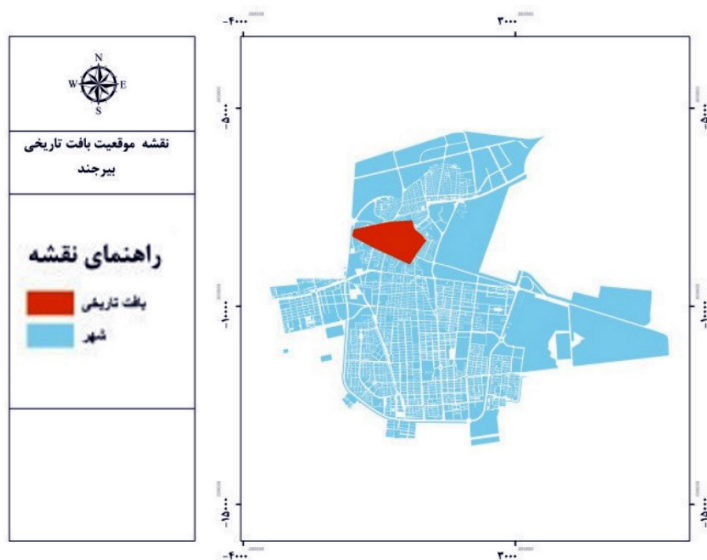
منطقه مورد مطالعه

قلمرو مورد مطالعه در تحقیق حاضر شامل بافت تاریخی بیرجند است. این محدوده از جنوب مسیل کبوترخان و قسمت‌های جنوب حسینییه شوکتیه، گذر و میدان چهار درخت، مسجد جامع، راسته بازار، مدرسه معصومیه و ارگ شهر (در جنوب بافت) تا قسمت‌های جنوب قلعه قدیمی (شمال غرب) را شامل می‌شود که دارای بافتی اندامواره و ارگانیک است (وفایی فرد، ۱۳۸۰). شکل شماره دو موقعیت بافت تاریخی بیرجند و کاربری‌های موجود آن را نشان می‌دهد.

بافت تاریخی بیرجند متشکل از عناصر خاصی با عملکردهای متفاوت بوده که نحوه ارتباط اینها با یکدیگر و محل وقوع آنها در بافت به اهمیت هر عنصر و عملکرد آن در زندگی شهری وابسته بوده است (اصل کثرت، اصل تباین، اصل ترکیب) این عناصر عبارت‌اند از: مرکز شهر که عنصر اصلی آن مسجد جامع بوده، محله‌های شهر، مراکز

محلات، عناصر و فضاهای ارتباط دهنده محلات و مراکز شهر، ارگ شهر و مرکز حکومتی، عناصر محدود کننده و مسدود کننده مثل دیوارها و حصارها و برج و بارو و دروازه‌ها و محلات روستایی و اراضی زراعی پیرامون شهر (وفایی فرد، ۱۳۸۰: ۱۳۵).

بافت تاریخی بیرجند به لحاظ کالبدی، از نظامی اندامواره برخوردار بوده است. تداوم طراحی و رشد تدریجی، دو جزء لاینفک این نظم بوده‌اند. این هماهنگی در شکل و پیوستگی در فضا با به کار بستن اصول طراحی در کلیه فضاهای عمومی و خصوصی به وجود آمده است. این اصول حاصل قرن‌ها تجربه و طرح‌ریزی مداوم بوده است. ترکیب بسته و متراکم شهر روی جنبه‌های بصری تأثیر بسیار زیادی گذاشته و خصوصیات بصری خاصی را به وجود آورده است. از خصوصیات بصری شهرهای کویری ایران روشنی و سادگی آن است. در بافت تاریخی بیرجند نیز چند گذر اصلی عناصر شهری و محله‌ای را به هم پیوند می‌داده‌اند. برای مثال گذری که از میدانچه چهاردرخت در مسیر خود چندین مدرسه و مسجد و حسینیه و آب‌انبار را دربرمی‌گرفته و تا پشت قلعه پایین

شکل شماره ۲: موقعیت بافت تاریخی در داخل شهر بیرجند و کاربری‌های موجود در آن؛ مأخذ: نگارندگان

معیارهای مدل ahp استفاده گردید. هم‌چنین با توجه به نیاز و ماهیت پژوهش از ابزارهای زیر نیز برای رسیدن به نتیجه استفاده شده است: مشاهده (بررسی میدانی محقق)، پرسشنامه (پرسشنامه تکمیل شده توسط ساکنان بافت)، مصاحبه (مصاحبه با مسئولان اجرایی شهر، محققان و صاحب‌نظران مطلع)، آمارنامه‌های جمعیتی (مرکز آمار ایران)، نقشه‌های موجود شهر و مطالعات کتابخانه‌ای (کتاب‌ها، مقالات و آرشیو مطالب)، روش‌های بصری و مقایسه‌ای (جداول، نمودارها، نقشه‌ها). هم‌چنین برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌ها از روش‌های آماری استفاده شد. سپس با بهره‌گیری از پرسشنامه محقق ساخته با استفاده از ماتریس تحلیلی SWOT نقاط ضعف و قوت همراه با وزن‌دهی نقاط بر اساس مدل AHP انجام شد. تحلیل SWOT یکی از ابزارهای تدوین استراتژی برای شناسایی نقاط قوت، نقاط ضعف، تهدیدها و فرصتهاست (Halla, 2007: 138). به عبارتی SWOT یک ابزار مؤثر برای تجزیه و تحلیل شناخته شده است که مبنای مناسبی برای تشخیص

مشکلات فعلی و پیش‌بینی برای آینده قرار می‌گیرد (Terrados et al, 2007: 1275). با استفاده از این تحلیل این امکان حاصل می‌شود که اولاً به تجزیه تحلیل محیط‌های داخلی و خارجی پرداخت و ثانیاً تصمیمات استراتژیکی اتخاذ نمود تا نقاط قوت را با فرصت‌های محیطی متوازن سازد. این تحلیل در فرایند تشکیل استراتژی جزء بسیار مهم محسوب می‌شود. با این تحلیل می‌توان بررسی کرد که آیا می‌توان از فرصت‌ها استفاده کرد و تهدیدات را به حداقل رساند یا خیر؟ در حقیقت با استفاده از این تحلیل می‌توان قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیداتی را که نوسازی بافت تاریخی بیرجند با آنها مواجه است شناسایی کرد.

در این پژوهش برای تحلیل مدل SWOT گام نخست شناسایی عوامل داخلی و خارجی بوده است. پس از شناسایی عوامل داخلی و خارجی و دسته‌بندی آنها در قالب نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، باید میزان اهمیت هر یک از آنها مشخص شود. با استفاده از مدل فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی وزن هر یک از شاخص‌های عوامل داخلی و خارجی مشخص می‌شود. بنابراین خروجی تکنیک AHP می‌تواند میزان اهمیت هر شاخص تصمیم‌گیری استراتژیک را نشان دهد. در گام سوم ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی تشکیل شد. برای تهیه ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE) ابتدا نقاط قوت و سپس نقاط ضعف را لیست کرده و به هرعامل یک ضرب وزنی بین صفر (بی‌اهمیت) تا یک (بسیار مهم) اختصاص داده شد. در این صورت جمع ضرایب وزنی اختصاص داده شده باید مساوی یک باشد. این وزن با استفاده از تکنیک AHP محاسبه شد. بدین صورت که به هر یک از این عامل‌ها نمره ۱ تا ۴ داده شد که نمره ۱ بیانگر ضعف اساسی، نمره ۲ ضعف کم، نمره ۳ بیانگر نقطه قوت و نمره ۴ نشان دهنده قوت بسیار بالای عامل بوده است. نمودار شماره ۱ فرایند مدل SWOT را نشان می‌دهد.

شهر ادامه می‌یافته است. فضاها و عناصر دوسوی این گذر امروزه تغییراتی پیدا کرده و خود گذر با عبور خیابانی از میان آن از هم گسسته شده است. گذر اصلی به عنوان یک عنصر و فضای ارتباط‌دهنده با کوچه‌ها و گذرهای معمول فرق داشته و چون از محلات مختلف عبور می‌کرده نام‌های متفاوتی گرفته است. در بافت تاریخی بیرجند، سازمان کالبدی از پیوند میان مرکز شهر و مراکز محلات، از طریق فضاها و عناصر ارتباط‌دهنده مثل گذر و میدان به وجود آمده است. در مرکز شهر پیوستگی و ارتباط قوی میان عناصر وجود داشته، اگرچه در حال حاضر پیوند هماهنگی و ارتباط آن از میان رفته است. نزدیکی، همجواری و پیوستگی و توالی از ویژگی‌های مهم در تشکیل و سازماندهی محسوب می‌شود. بافت تاریخی بیرجند از مجموعه‌های متنوع و قابل توجه با ساماندهی مشخص برخوردار است. این مجموعه‌ها هویت و ساخت اصلی شهر را نشان می‌دهند (وفایی فر، ۱۳۸۴: ۱۹۸).

روش تحقیق

جمعیت آماری پژوهش شامل تعداد ۳۸۴ نفر از ساکنان بافت تاریخی بیرجند و ۳۰ نفر از مسئولان شهرداری، سازمان نظام مهندسی، اساتید دانشگاه‌ها و صاحب‌نظران این حوزه است. در این تحقیق با توجه به ماهیت آن، حجم نمونه با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران محاسبه شده است. شیوه نمونه‌گیری در این پژوهش خوشه‌ای است که نمونه‌های مورد نظر بر اساس معیارهای جمعیت‌شناختی سن، سواد، شغل، مدت اقامت و سایر معیارهای منطبق بر اهداف پژوهش هم‌تاسازی شده و سپس به طور تصادفی انتخاب شدند. در در تحقیق حاضر، از آنجا که سوال‌های پرسشنامه براساس مبنای نظری تحقیق تدوین شده، به منظور سنجش روایی پرسشنامه طراحی شده از شیوه روش اعتبار یا روایی مفهومی و برای محاسبه قابل اعتماد بودن (پایایی) از روش استفاده از فرمول کرونباخ استفاده شده است.

روش گردآوری داده‌ها

در این تحقیق بخش اصلی داده‌ها از طریق پرسشنامه گردآوری گردید. بر اساس نتایج پرسشنامه متخصصان پرسشنامه در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و محیطی پرسشنامه‌ای طراحی شد و از پاسخگويان خواسته شد به این سوالات که در حال حاضر میزان رعایت هر یک از معیارهای موثر بر طراحی کالبدی را چگونه ارزیابی می‌کنند در قالب طیف ۵ گزینه‌ای (لیکرت) خیلی زیاد، زیاد، تاحدوی، کم و بسیار کم علامت‌گذاری کنند. بدین ترتیب میزان رعایت شاخص‌های ایرانی اسلامی مورد سنجش قرار گرفت. ابزار گردآوری اطلاعات برای پاسخگویی به سؤال اول پرسشنامه محقق ساخته است و برای پاسخگویی به سؤالات تحقیق علاوه بر استفاده از این ابزار از نرم افزار Expert Choice برای وزن‌دهی

کرد که بافت تاریخی بیرجند مستعد استفاده از الگوی ایرانی - اسلامی برای نوسازی در داخل بافت است، چراکه بیش تر نقاط قوت موجود آن مربوط به هویت تاریخی آن می شود هویتی که نشأت گرفته از فرهنگ ناب ایرانی - اسلامی است.

جدول شماره ۳ وزن دهی و درجه بندی نقاط ضعف بافت تاریخی بیرجند را نشان می دهد. همان طور که از جدول زیر می توان دریافت مهم ترین نقطه ضعف بافت تاریخی بیرجند عدم وجود تعادل و توازن در بین امکانات و عدم تعادل اجتماعی و وجود شکاف طبقاتی است و فقدان برنامه ریزی هماهنگ و استراتژی منسجم برای بهسازی و نوسازی در اولویت دهم قرار دارد.

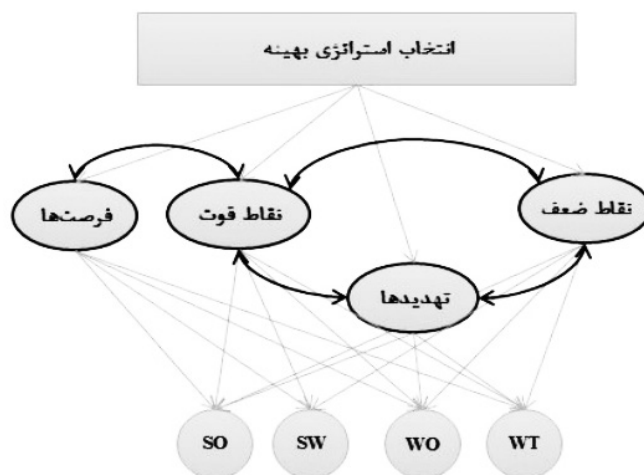
در زمینه عوامل تأثیرگذار خارجی نیز پس از بررسی و مطالعه و انجام پرسشنامه مهم ترین فرصت ها و تهدیدهای بافت تاریخی مشخص گردید. جدول ۴ وزن دهی و درجه بندی فرصت های بافت تاریخی بیرجند را نشان می دهد.

همان طور که از جدول شماره ۶ پیداست مهم ترین فرصت بافت تاریخی بیرجند امکان الگوبرداری از معماری ایرانی - اسلامی در طراحی و بازسازی بافت است، چراکه بافت تاریخی بیرجند از بافت های قدیمی ایران محسوب شده که از معماری یارانی - اسلامی نشأت گرفته است. بنابراین می توان با بهره گیری از الگوی ایرانی - اسلامی در بافت تاریخی بیرجند را نوسازی و بهسازی انجام داد.

جدول شماره ۵ مهم ترین نقاط ضعف و وزن دهی این نقاط به همراه اولویت بندی آن را نشان می دهد. باتوجه به جدول ذیل می توان دریافت که عدم توجه به نوسازی بافت با توجه به معماری ایرانی - اسلامی و لطمه به بخش تاریخی بافت مهم ترین عاملی است که بافت را تهدید می کند و در صورتی که بدان توجه نشود باعث نابودی بافت در آینده خواهد شد.

پس از شناسایی عوامل داخلی و خارجی و وزن دهی آن ها اولویت بندی به همراه امتیازبندی آن ها نوبت به ترکیب این عوامل جهت تعیین استراتژی مؤثر در بافت تاریخی است. جدول ۶ ترکیب عوامل داخلی و خارجی (استراتژی چهارگانه) و جدول ۷ ضرایب عوامل داخلی و خارجی (استراتژی چهارگانه) را نشان می دهد.

همان گونه که از جداول فوق پیداست استراتژی SO یا استراتژی (حداکثر حداکثر) با بیش تر میزان ضریب نسبت به بقیه استراتژی ها در صدر استراتژی ها قرار داشته است. بنابراین می توان با استفاده از نقاط قوت داخلی بافت تاریخی بیرجند از فرصت های خارجی بافت حداکثر بهره را برد. بدین منظور باید استراتژی هایی ترسیم نمود که راه را برای بهسازی و نوسازی بافت فرسوده تاریخی بیرجند هموار سازد.

نمودار شماره ۱: فرایند تحقیق آنالیز SWOT

یافته ها و نتایج

پس از بررسی وضعیت موجود کاربری ها مختلف در بافت تاریخی بیرجند در ادامه به بررسی مهم ترین نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدها و ارائه راهبردی مناسب با استفاده از مدل SWOT در بافت تاریخی بیرجند پرداخته شده است. به همین منظور تعداد ۳۸۴ پرسشنامه بین ساکنان مختلف بافت تاریخی بیرجند پخش گردید و نظرها و دیدگاه های مختلف در زمینه مهم ترین نقاط ضعف و قوت و مهم ترین فرصت ها و تهدیدهای موجود در بافت تاریخی بیرجند بر مبنای وضع موجود و تحقیقات میدانی محقق شناسایی گردید. پس از جمع آوری اطلاعات و شناسایی این نقاط باید میزان اثرگذاری هر کدام از این گزاره ها تعیین گردد. برای این کار پرسشنامه ای در بین مدیران و کارشناسان متخصص در امر شهرداری و برنامه ریزان شهری که به عنوان متولیان امر بهسازی و نوسازی بافت های فرسوده و تاریخی هستند پخش و از آنها خواسته شد نظرات خود را نسبت به درجه اهمیت هر کدام از این نقاط به صورت عددی از ۱ تا ۴ اعلام نمایند. پس از اعلام نظرات با استفاده از مدل AHP نتایج به دست آمده مورد وزن دهی نهایی قرار گرفته و اولویت بندی شدند. نتایج حاصل از انجام پرسشنامه ساکنان و کارشناسان و وزن دهی و اولویت بندی نقاط در جداول شماره ۲، ۳، ۴ و ۵ نشان داده شده است.

جدول شماره ۲ وزن دهی و درجه بندی نقاط قوت بافت تاریخی بیرجند را نشان می دهد. همان طور که از جدول پیداست مهم ترین نقطه قوت بافت تاریخی بیرجند مربوط به سابقه شهرنشینی از دیرباز و هویت مندی بافت به دلیل وجود ارزش های فرهنگی است و ترکیب مناسب محله های قدیمی و موقعیت استقرار مناسب بافت در مرکز شهر، تعلق خاطر اهالی بومی به فضاها و ساختار بناهای قدیمی موجود در بافت و قابلیت گردشگری و جذب گردشگر در مکان های بعدی قرار دارند. بنابراین می توان استنباط

جدول شماره ۲: وزن دهی و درجه بندی نقاط قوت بافت تاریخی بیرجند

اولویت بندی	امتیاز نهایی	وزن	عوامل داخلی (نقاط قوت)
اولویت پنجم	۰/۳۰	۰/۱۰	S1 وجود شبکه‌های تأسیسات و تجهیزات ابتدایی و نزدیکی به بازار در بافت
اولویت چهارم	۰/۴۴	۰/۱۲	S2 ظرفیت بالای بافت برای تعاملات اجتماعی و همبستگی اجتماعی اهالی بافت
اولویت پنجم	۰/۳۰	۰/۱۰	S3 وجود ساختمان‌های کم تراکم و وجود مناطق سکونتگاهی و کانون‌های جمعیتی
اولویت دوم	۰/۵۴	۰/۱۸	S4 ترکیب مناسب محلات قدیمی و موقعیت استقرار مناسب بافت در مرکز شهر
اولویت پنجم	۰/۳۰	۰/۱۰	S5 بالا بودن مدت اقامت در بافت و حفظ بافت سنتی در برخی مناطق
اولویت اول	۰/۶۴	۰/۱۸	S6 سابقه شهرنشینی از دیر باز و هویت مندی بافت به دلیل وجود ارزشهای فرهنگی
اولویت هفتم	۰/۱۸	۰/۰۶	S7 هماهنگی بناهای قدیمی از لحاظ ارتفاع و مصالح
اولویت سوم	۰/۴۸	۰/۱۲	S8 قابلیت گردشگری و جذب توریسم
اولویت دوم	۰/۵۴	۰/۱۴	S9 تعلق خاطر اهالی بومی به فضاها و ساختار بناهای و قدیمی موجود در بافت
اولویت ششم	۰/۲۴	۰/۰۶	S10 تمایل به سکونت در صورت بهبود شرایط
	۳/۹۶	۱	

جدول شماره ۳: وزن دهی و درجه بندی نقاط ضعف بافت تاریخی بیرجند

اولویت بندی	امتیاز نهایی	وزن	عوامل داخلی (نقاط ضعف)
اولویت سوم	۰/۳۲	۰/۰۸	W1 فرسودگی و فشرده‌گی بافت و کمبود پوشش گیاهی در کل بافت
اولویت هفتم	۰/۱۴	۰/۱۴	W2 بالا بودن قیمت مسکن و ملک در بافت
اولویت دوم	۰/۴۹	۰/۱۶	W3 نداشتن توانایی مالی ساکنان و نبود روحیه مشارکت و همکاری برای بهسازی و نوسازی
اولویت پنجم	۰/۲۴	۰/۰۸	W4 پایین بودن استحکام بناها در برابر مخاطرات طبیعی
اولویت نهم	۰/۰۷	۰/۰۷	W5 کاهش امنیت و رشد روزافزون فقر و بیکاری و افزایش جرم و جنایت و آسیب‌های اجتماعی
اولویت اول	۰/۶۴	۰/۱۸	W6 نفوذ پذیری سخت به داخل بافت و ناکارآمد شبکه ارتباطی و ریزدانه بودن قطعات مسکونی
اولویت دهم	۰/۰۶	۰/۰۶	W7 فقدان برنامه‌ریزی هماهنگ و استراتژی منسجم برای بهسازی و نوسازی
اولویت هشتم	۰/۱۲	۰/۰۶	W8 تراکم بالای جمعیت و عدم تمایل قشر جوان برای سکونت در بافت
اولویت اول	۰/۵۶	۰/۱۴	W9 عدم وجود تعادل و توازن در بین امکانات و عدم تعادل اجتماعی و وجود شکاف طبقاتی
اولویت چهارم	۰/۲۸	۰/۱۴	W10 کمبود کاربری‌های آموزشی و بهداشتی درمانی و فضاهای باز و سبز
	۲/۴۸	۱	

جدول شماره ۴: وزن دهی و درجه بندی نقاط فرصت بافت تاریخی بیرجند

اولویت بندی	امتیاز نهایی	وزن	عوامل خارجی (فرصت‌ها)
اولویت چهارم	۰/۴۰	۰/۱۰	O1 وجود توان بالقوه به منظر توسعه مسکن و صرفه اقتصادی بازسازی بافت نسبت به بیرون
اولویت هفتم	۰/۱۸	۰/۰۶	O2 کمبود آلودگی صوتی و آلودگی هوا به دلیل نبود صنایع و کارخانجات
اولویت ششم	۰/۲۴	۰/۰۸	O3 وجود سرمایه گذار و امکان مشارکت ساکنان به روند نوسازی در صورت ارائه تسهیلات
اولویت دوم	۰/۵۴	۰/۱۴	O4 نقش هویت دهی و ارزش‌های فرهنگی بافت
اولویت هشتم	۰/۱۲	۰/۰۶	O5 ظرفیت‌های نهفته و پنهان ساکنان بافت
اولویت سوم	۰/۴۸	۰/۱۲	O6 وجود بناهای تاریخی و ثبت شده در سازمان میراث فرهنگی در بافت
اولویت اول	۰/۶۴	۰/۱۶	O7 امکان الگوبرداری از معماری ایرانی - اسلامی در طراحی و بازسازی بافت
اولویت چهارم	۰/۴۸	۰/۱۲	O8 وجود مراکز مذهبی و فرهنگی مرتبط با فرهنگ ایرانی - اسلامی
اولویت پنجم	۰/۳۰	۰/۱۰	O9 وجود زمینه مناسب جهت سرمایه گذاری در بخش‌های مختلف تجاری
اولویت هفتم	۰/۱۸	۰/۰۶	O10 ارتباط بصری تعداد محدودی از کالبد و ابنیه قدیمی با محیط پیرامون و امکان سازماندهی
	۳/۵۶	۱	

جدول شماره ۵: وزن دهی و درجه بندی نقاط ضعف بافت تاریخی بیرجند

اولویت بندی	امتیاز نهایی	وزن	عوامل خارجی (تهدیدها)
اولویت پنجم	۰/۲۴	۰/۰۸	T1 پایین بودن میزان سرمایه گذاری در بافت
اولویت اول	۰/۵۶	۰/۱۴	T2 عدم توجه به نوسازی بافت با توجه به معماری ایرانی - اسلامی و لطمه به بخش
اولویت دهم	۰/۰۸	۰/۰۸	T3 تشدید فرسودگی بافت در صورت عدم نوسازی و نگرش منفی ساکنان به وضع فعلی
اولویت هفتم	۰/۱۲	۰/۰۶	T4 مداخله فیزیکی و کالبدی در بافت و کمبود زمین برای تأمین خدمات در آینده
اولویت چهارم	۰/۲۶	۰/۱۳	T5 کم‌رنج شدن همبستگی اجتماعی اولیه بافت
اولویت هشتم	۰/۱۲	۰/۱۲	T6 کاهش امنیت و هویت اجتماعی و هجوم روز افزون مهاجران
اولویت دوم	۰/۴۲	۰/۱۳	T7 کاهش نقش مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها
اولویت سوم	۰/۳۶	۰/۱۲	T8 ناکارآمدی طرح‌های تفصیلی و جامع شهری
اولویت نهم	۰/۰۹	۰/۰۹	T9 وجود مجموعه‌ای از کاربری‌های مزاحم و جاذب ترافیک و از بین رفتن فضاهای باز
اولویت ششم	۰/۱۸	۰/۰۶	T10 مشکل مالکیت و ورثه‌ای بودن و وقفی بودن تعداد زیادی از املاک در داخل محدوده
	۲/۳۹	۱	

جدول شماره ۶: ترکیب عوامل داخلی و خارجی بافت تاریخی بیرجند

عوامل داخلی (IFE)		عوامل خارجی (EFE)	
S	W	O	T
۳,۹۶	۲,۴۸	۳,۵۶	۲,۳۹

جدول شماره ۷: ضرایب عوامل داخلی و خارجی (استراتژی چهارگانه)

WO (حد اقل حداکثر)	ST (حد اکثر حد اقل)	WT (حد اقل حد اقل)	SO (حد اکثر حد اکثر)
۸,۵۲	۹,۴۶	۵,۹۲	۱۴,۰۹

جدول شماره ۸: راهبردها و استراتژی‌های پیشنهادی

استراتژی SO	استراتژی ST
الگو برداری از معماری شهرسازی ایرانی - اسلامی در نوسازی و بهسازی بافت گسترش ظرفیت جذب توریسم با توجه به وجود آثار تاریخی و ثبت شده در سازمان میراث فرهنگی استفاده از حسن تعلق خاطر ساکنان به مشارکت در روند نوسازی و بهسازی بافت استفاده از ظرفیت ساکنان بافت در جهت توسعه ارزش‌های فرهنگی و مذهبی در بافت استفاده از امکانات و تجهیزات موجود در بافت در جهت جذب سرمایه گذار و سرمایه گذاری در بخش‌های مختلف بافت سازماندهی فضا و کالبد موجود با توجه به ظرفیتهای نهفته در بافت استفاده از توان و ظرفیت ساکنان بافت در جهت حفظ بافت سنتی و بناهای تاریخی	استفاده از ظرفیت جذب گردشگر و توریسم در جهت سرمایه گذاری در بافت توجه به معماری ایرانی - اسلامی با توجه به وجود بناهای تاریخی و ویژگی‌های شهر ایرانی - اسلامی اقدام به نوسازی بافت با توجه به فرسودگی در بافت همراه با مشارکت ساکنان توجه به هویت و رویکرد فرهنگی بافت در مداخله کالبدی و فیزیکی جهت نوسازی و بهسازی بافت استفاده از حسن تعلق خاطر ساکنان در جهت افزایش همبستگی بین آن‌ها برخورد قاطع با کاربری‌های مزاحم و مفاسد اجتماعی توسط نیروی انتظامی با توجه به وجود نیروی انسانی منسجم و خانوادگی بودن اغلب ساکنان بافت و همکاری آنان در این امر
استراتژی SO	استراتژی ST
اولویت دهی به ساکنان در جهت مشارکت در نوسازی بافت استفاده از توان بالقوه توسعه مسکن در جهت کاهش دادن قیمت مسکن استفاده از ظرفیت‌های نهفته ساکنان به خصوص در جمعیت جوان الگو برداری از معماری ایرانی - اسلامی در جهت افزایش تعادل و توازن بین امکانات و تجهیزات برنامه ریزی در جهت استفاده از ویژگی‌های مذهبی فرهنگی موجود در بافت	استفاده از طرح‌های نوسازی و بهسازی مرتبط با ویژگی‌های کلی بافت انجام طرحها با برنامه ریزی دقیق و منسجم همراه با افزایش نقش مشارکت مردم افزایش امنیت اجتماعی در بافت و جلوگیری از هجوم مهاجران افزایش استحکام بناها با مداخله در بافت با توجه به رویکرد ایرانی - اسلامی کاهش کاربری‌های مزاحم و جاذب ترافیک ایجاد تعادل و توازن بین امکانات در سطح کل بافت

نتیجه گیری و ارائه الگوی بهینه نوسازی و بهسازی بافت بارویکرد ایرانی - اسلامی

با توجه به نتایج به دست آمده از مدل SWOT و وزن دهی آن با استفاده از مدل AHP مشخص گردید که مهم ترین استراتژی در نوسازی بافت تاریخی بیرجند استراتژی تهاجمی یا (SO) به میزان (۱۴,۹) است و در مرحله بعد استراتژی تنوع به مقدار (۹,۴۶) قرار دارد. از طرفی مهم ترین نقاط قوت بافت تاریخی بیرجند شامل سابقه شهرنشینی از دیرباز و هویت مندی به دلیل وجود ارزش های فرهنگی، ترکیب مناسب محلات قدیمی و استقرار مناسب بافت، تعلق خاطر داشتن ساکنان بومی و ساختار بناهای قدیمی موجود قابلیت گردشگری و جذب توریسم و ظرفیت بالای بافت برای

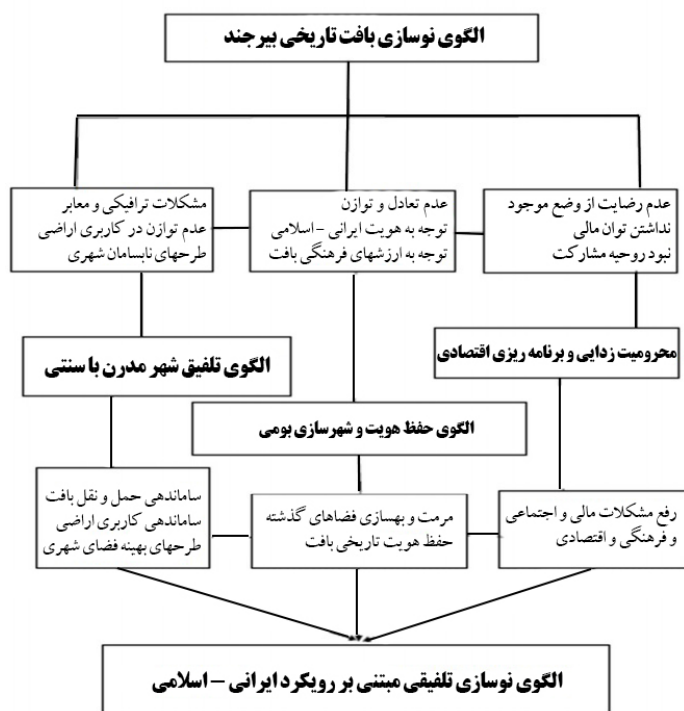
تعاملات اجتماعی و همبستگی بین ساکنان آن است درحالی که مهم ترین نقاط ضعف آن شامل عدم تعادل و توازن در بین امکانات، وجود شکاف طبقاتی، نداشتن توان مالی و نبود روحیه مشارکت بین ساکنان، فرسودگی بافت و کمبود پوشش گیاهی و کمبود امکانات بهداشتی، رفاهی، فضاهای سبز و باز است.

بنابراین با توجه به این نقاط قوت و ضعف و نتایج حاصله از انجام مدل های تحقیق می توان گفت که بافت تاریخی بیرجند دارای ظرفیت های بسیار زیادی از دید ویژگی شهر ایرانی - اسلامی است و بایستی در نوسازی و بهسازی آن به این ویژگی ها توجه خاص شود. از طرفی مهم ترین فرصت های بافت نیز شامل امکان الگو برداری از معماری ایرانی - اسلامی در طراحی بافت، نقش هویت دهی ارزش های فرهنگی، وجود بناهای تاریخی و ثبت شده در میراث فرهنگی و وجود مراکز مذهبی و فرهنگی مرتبط با رویکرد ایرانی - اسلامی است و در نقطه مقابل آن مهم ترین تهدیدات آن شامل عدم توجه به معماری ایرانی - اسلامی در نوسازی بافت و لطمه به بخش تاریخی، کاهش نقش مشارکت مردم در تصمیم گیری ها، ناکارآمدی طرح های تفصیلی و جامع و کم رنگ شدن همبستگی بین ساکنان است که این موارد نیز اکثرا بر ویژگی شهر ایرانی - اسلامی تاکید دارند. بنابراین می توان بافت تاریخی بیرجند را نمونه کاملی از منطقه شهری سنتی با ویژگی های ایرانی - اسلامی دانست که برای نوسازی و بهسازی آن علاوه بر الگو برداری از شیوه های جدید باید از رویکردی استفاده نمود که مبتنی بر حفظ هویت شهر ایرانی - اسلامی باشد و از طرفی باعث افزایش کیفیت زندگی ساکنان بافت شود. به همین منظور با توجه به شناسایی این نقاط و ویژگی های بافت تاریخی در بخش آخر فصل به ارائه الگوی مبتنی بر رویکرد مناسب بافت برای نوسازی پرداخته شده است.

در بافت تاریخی بیرجند برای نوسازی و بهسازی بافت، به دلیل عدم وجود تعادل و توازن در بین امکانات و عدم تعادل اجتماعی و شکاف طبقاتی بین ساکنان (اولویت اول نقاط ضعف) و نداشتن توان مالی و نبود روحیه مشارکت و همکاری (اولویت دوم نقاط ضعف) پیشنهاد می گردد ابتدا از رویکرد محرومیت زدایی و برنامه ریزی اجتماعی برای برطرف کردن این نقاط ضعف عمده بافت استفاده نمود. یعنی باید محرومیت هایی که در بافت وجود دارد را شناسایی کرده و اقدامی عملی برای کاهش آن انجام داد؛ زیرا داشتن ثروت غنی و سرمایه اجتماعی از ویژگی منحصر به فرد بافت تاریخی بیرجند است که اگر این سرمایه اجتماعی وارد نوسازی محله ها شود نه تنها بسیاری از پروژه ها سرعت می گیرد بلکه روند نوسازی در بافت نیز سریع تر و مناسب تر انجام خواهد گرفت. بر اساس مطالعات میدانی صورت گرفته تاکنون برای کاهش این وضعیت در بافت تاریخی بیرجند اقدام مناسبی صورت نگرفته و اگر اقدامی انجام گرفته مشابه اقدامات سایر نقاط کشور (مانند اعطای وام و تسهیلات با بهره ۱۸ و در برخی موارد ۲۴ درصد، احداث بلوارها و معابر که بعد گذشته چند سال نیاز به

مردم در فرایند بهسازی و نوسازی شهری و خلاصه رشد و توسعه شهری فراهم می‌گردد. از آنجایی که معماری و شهرسازی اصولاً تابع ویژگی‌های محیط جغرافیایی به‌ویژه شرایط و اوضاع سیاسی، اقتصادی، تکنولوژیکی و به‌طور کلی فرهنگی هر جامعه‌ای است و از طرف دیگر نیازهای هر مقطع زمانی بر ساخت، بافت و سیمای شهر تأثیر می‌گذارد، باید برای حفاظت از هویت و ارزش‌های فرهنگی از طریق تلفیق و ترکیب شیوه‌های سنتی و مدرن شرایط و اوضاع کالبدی، اقتصادی و اجتماعی بافت‌های قدیمی را بهبود و تکامل بخشید. نگرش تلفیق شهرسازی سنتی و مدرن معتقد است که باید ضمن مرمت کالبدی، روح حیات و فعالیت را به بنای تاریخی بازگرداند.

بنابراین می‌توان الگوی پیشنهادی در زمینه نوسازی بافت تاریخی بیرجند را تلفیقی از سه الگوی محرومیت‌زدایی، حفظ هویت و شهرسازی بومی و تلفیق شهرسازی سنتی با مدرن دانست. بدین صورت که در الگوی اول محرومیت‌ها از جمله عدم تعادل و توازن فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی موجود در بافت برطرف گشته در مرحله بعد با الگوی بازآفرینی با استفاده از مشارکت عمومی و صرفه کمترین هزینه رشد کمی عناصر کالبدی شهر برای اسکان جمعیت و ارتقای کیفیت زندگی در قالب طرح توسعه شهری فراهم شده و در مرحله آخر پیوندی میان آثار تاریخی به جامانده و هویت تاریخی آن در بافت با الگوی تلفیق شهرسازی مدرن با سنتی برقرار نموده و بافتی متشکل از نوسازی مدرن همراه با بهره‌گیری از فرهنگ و سابقه تاریخی بافت و توجه خاصی به رویکردهای شهر ایرانی-اسلامی مانند: تعادل و توازن، مشارکت مردمی، حفظ هویت تاریخی و غیره را به وجود آورد. شکل شماره ۳ نمایی کلی مراحل شناسایی و ارائه الگوی پیشنهادی را نشان می‌دهد.

شکل شماره ۳: ارائه الگوی نوسازی با رویکرد ایرانی - اسلامی

تعریض دارند و ... بوده که متأسفانه به دلیل ضعف مالی و عدم تمایل شهروندان، تقریباً با شکست مواجه شده است. بنابراین ابتدا باید در جهت کاهش این محرومیت‌ها و بهبود وضعیت اقتصادی ساکنان قدم برداشت. در ادامه نوسازی باید به رویکردی توجه کرد که باعث مشارکت ساکنان و همکاری آن‌ها در نوسازی بافت گردد؛ زیرا اکثر ساکنان با توجه به وضع موجود از شرایط ناراضی بوده و همبستگی بین آن‌ها نیز در حال کم رنگ شدن است. چرا که با توجه به تحقیقات و مطالعات، مشارکت مردم در حفظ بافت تاریخی بیرجند امری ضروری است و برای بهسازی و نوسازی بافت‌های تاریخی علاوه بر همه دستگاه‌های اجرایی از مردم هم باید برای مشارکت استفاده شود؛ زیرا بافت تاریخی و فرهنگی بیرجند شناسنامه شهر است و لازم است همه ساکنان و مسئولان در حفظ این شناسنامه تلاش نمایند. بنابراین پیشنهاد می‌گردد بعد از استفاده از الگوی محرومیت‌زدایی از الگوی حفظ هویت و شهرسازی بومی استفاده گردد تا در این روش با استفاده از ظرفیت‌های موجود هویت تاریخی به بافت بازگردد. چرا که پدیده شهرسازی بومی به عنوان مقوله‌ای در زیباشناسی، عرفان و خلوص اندیشه و احترام به طبیعت هر منطقه جغرافیایی مورد بحث بوده و هست. شکل‌گیری شهرسازی بومی در اثر تعامل ساختار محیط طبیعی و روابط اجتماعی - اقتصادی و نمادهای فرهنگی شکل می‌گیرد. تنها با بررسی آثار پیشینیان است که قادر خواهیم بود، هویت و اصالت شهرهای بزرگ را حفظ کنیم. بنابراین به نظر می‌رسد استفاده از الگوی حفظ هویت و شهرسازی بومی در بافت تاریخی بیرجند بعد از رفع محرومیت‌ها و حل مسائل اقتصادی مردم ساکن در محدوده در مورد بافت می‌تواند تا حد بسیار زیادی علاوه بر ایجاد زمینه نوسازی و بهسازی، موجبات آرامش و آسایش ساکنان را نیز فراهم آورد. اما با توجه به ویژگی‌های بافت و نقاط ضعف و قوت آن می‌بایست الگوی دیگری نیز ارائه شود و در کنار دو الگوی فوق مورد استفاده قرار گیرد. لذا از آنجا که مهم‌ترین اولویت‌های انتخابی در مورد بافت تاریخی بیرجند مربوط به ویژگی‌های تاریخی (مانند الگوبرداری از معماری - ایرانی - اسلامی، توجه به هویت و ارزش‌های فرهنگی بافت، ترکیب مناسب محله‌ها و موقعیت استقرار مناسب بافت، و قابلیت گردشگری و جذب گردشگر است) پیشنهاد می‌گردد در مرحله آخر نوسازی بافت، از دیدگاه تلفیق شهرسازی سنتی با شهرسازی مدرن بهره‌گیری شود. تجربه کشورهای اروپایی و بسیاری از کشورهای توسعه یافته مویده این است که برای بهسازی و نوسازی شهری و به‌ویژه حفظ بناها و بافت‌های شهری، ساماندهی و احیای آنها از طریق تلفیق و تکامل شیوه‌های شهرسازی سنتی و بومی در هر منطقه جغرافیایی با شهرسازی مدرن ضروری است. از این طریق ضمن حفاظت و پایداری فضاهای شهری می‌توان موجب جاری ساختن زندگی روزمره مردم در فضاهای قدیمی شهری شد. هم‌چنین زمینه‌های مشارکت هر چه بیش‌تر

فهرست منابع و مراجع

۱. اهلرزا، اکارت (۱۹۹۳)، «شهر شرق اسلامی، مدل و واقعیت»، ترجمه، محمدرضا توانا و مصطفی مدنی، **فصلنامه تحقیقی جغرافیا**، شماره ۳۲.
۲. بمانیان، محمدرضا و محمودی نژاد، هادی (۱۳۸۷)، **نظریه های توسعه کالبدی شهر**، سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور، تهران.
۳. بهزادفر، مصطفی و رضوانی، نوشین (۱۳۹۴)، «بررسی تطبیقی هنجارهای ریخت شناسی شهرسازی اسلامی در بافت تاریخی، موردکاوی: محله سرچشمه گرگان»، **فصلنامه پژوهش های معماری اسلامی**، سال سوم، شماره ۶، بهار ۹۴.
۴. پوراحمد، احمد و موسوی، سیروس (۱۳۸۹)، «ماهیت اجتماعی شهر اسلامی»، **فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی**، شماره ۲.
۵. تقی زاده، محمد (۱۳۷۷)، «صفات شهراسلامی در متون اسلامی»، **فصلنامه هنرهای زیبا**، شماره ۴، زمستان ۱۳۷۷.
۶. چرب گو، نصیبی (۱۳۹۱)، «اصل کلیت به عنوان چهارچوب طراحی شهر ایرانی - اسلامی»، **فصلنامه علمی پژوهشی شهر ایرانی - اسلامی**، شماره دهم، زمستان ۱۳۹۱.
۷. حبیبی، سیدمحسن و مقصودی، ملیحه (۱۳۸۱)، **مرمت شهری**، دانشگاه تهران، تهران.
۸. حبیبی، سیدمحسن (۱۳۸۳)، **از شار تا شهر**، چاپ اول، دانشگاه تهران، تهران.
۹. ----- (۱۳۸۷)، «حیات مدنی و حیات شهری»، **مجله هنرهای زیبا**، دانشگاه تهران، شماره هفتم.
۱۰. حمیدی، اکبر و آروین، محمود (۱۳۹۳)، «بررسی و ارزیابی منظر شهرهای جدید با رویکرد ایرانی - اسلامی (مطالعه موردی شهر جدید پردیس)»، **کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار**، موسسه بین المللی مطالعات معماری و شهرسازی مهرشهر.
۱۱. خاتمی، متین (۱۳۹۱)، **احیاء بافت های قدیمی شهری با تاکید بر ساختار اصلی (مطالعه موردی طراحی شهری خیابان امام سمنان)**، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، دانشکده معماری و شهرسازی، به راهنمایی دکتر مسعود علیمردانی، مهر ۹۱.
۱۲. دانشپور، عبدالهادی و شیر، الهام (۱۳۹۴)، «عناصر کالبدی کارکردی شکل دهنده به هویت بافت های تاریخی شهر ایرانی اسلامی»، **فصلنامه علمی پژوهشی نقش جهان**، شماره ۱-۵، بهار ۹۴.
۱۳. دوبران، اسماعیل؛ مشکینی، ابوالفضل؛ کاظمیان، غلامرضا و علی آبادی (۱۳۹۰)، «بررسی مداخله در ساماندهی بافت های فرسوده و ناکارآمد شهری با رویکرد ترکیبی (نمونه موردی: محله زینبیه زنجان)»، **مجله پژوهش و برنامه ریزی شهری**، سال دوم، شماره ۷، زمستان ۹۰.
۱۴. زبیری، کرامت الله؛ بیرانوند، مریم و ابراهیمی، سمیه (۱۳۸۷)، «ارائه الگوی بهینه بهسازی و نوسازی بافت های فرسوده شهری نمونه موردی (شهریزد)»، **اولین همایش بهسازی و نوسازی بافت های فرسوده شهری**، مشهد مقدس ۲۰ و ۲۱ ماه.
۱۵. سرتیپی پور، محسن (۱۳۸۵)، «مسکن روستایی در برنامه های توسعه»، **نشریه هنرهای زیبا**، پاییز ۱۳۸۵، شماره ۲۷.
۱۶. شماعی، علی و پوراحمد، احمد (۱۳۸۴)، **بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا**، چاپ اول، دانشگاه تهران، تهران.
۱۷. شماعی، علی و پور احمد، احمد (۱۳۹۲)، **بهسازی و نوسازی شهری**، چاپ پنجم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۱۸. شورای عالی شهرسازی و معماری ایران (۱۳۸۳)، **تعاریف مصوبات شورا**، دبیرخانه شورا، تهران.
۱۹. صدریان، زهرا؛ حسینی، سیدباقر و نوروزیان، سعید (۱۳۹۳)، «ارتقاء حس تعلق به مکان از طریق نوسازی بافت فرسوده با توجه به

- فضای واسط نمونه موردی محله باغ شاطر تهران»، **نشریه علمی - پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران**، شماره ۷، بهار و تابستان ۹۳.
۲۰. غلامی بصرخ، یونس (۱۳۹۱)، «تحلیلی برفضاهای شهری موجود برای رسیدن به الگوی شهر ایرانی - اسلامی (نمونه موردی: شهر اصفهان)»، **رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری**، دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه ریزی، استاد راهنما: دکتر علی زنگی آبادی، استاد مشاور: دکتر احمد پور احمد.
۲۱. کلاتسری خلیل آباد، حسین و پوراحمد، احمد (۱۳۸۴)، **فتون و تجارب برنامه ریزی مرمت شهری**، جهاد دانشگاهی، پژوهشکده علوم انسانی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی، تهران.
۲۲. کیانی، اکبر؛ سالاری سردری، فرضعلی و افراسیابی راد، محمدصادق (۱۳۸۸)، «بررسی هویت بخشی شهر فیروزآباد در بهسازی و نوسازی بافت تاریخی شهرگور با استفاده از تکنیک SWOT»، **فصلنامه آمایش محیط**، دوره ۲، شماره ۶، پاییز ۱۳۸۸.
۲۳. مطوف، شریف و خدائی، زهرا (۱۳۸۸)، «الگوهای رونق بخشی، نوسازی و بهسازی بافت فرسوده»، **فصلنامه مطالعات مدیریت شهری**، سال اول، پیش شماره سوم، زمستان ۸۸.
۲۴. میرمحمدی، حمیدرضا (۱۳۷۵)، «سیما و بافت شهرهای اسلامی»، **نشریه مشکوه**، شماره ۵۳.
۲۵. نقی زاده، محمد (۱۳۸۶)، **ادراک زیبایی و هویت شهر (در پرتو اسلامی) اصفهان**، سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان.
۲۶. ----- (۱۳۸۷)، **شهر و معماری اسلامی**، چاپ اول، انتشارات مانی، اصفهان.
۲۷. ----- (۱۳۸۵)، **معماری و شهرسازی اسلامی (مبانی نظری)**، انتشارات راهیان، به کوشش سازمان نظام مهندسی ساختمان استان اصفهان.
۲۸. وفایی فرد، مهدی (۱۳۸۰)، **ساماندهی و برنامه ریزی فضائی - کالبدی بافت تاریخی بیرجند**، رساله کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد.
۲۹. ----- (۱۳۸۴)، **در جستجوی هویت شهری بیرجند**، سازمان ملی زمین و مسکن، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران.
۳۰. یزدانی، داریوش و پوراحمد، احمد (۱۳۸۴)، «تأثیر مدرنیسم بر توسعه کالبدی شهرهای اسلامی، نمونه موردی: شهر تبریز»، **فصلنامه پژوهش های جغرافیایی**، شماره ۶۰.
۳۱. یزدگرد، فاطمه (۱۳۹۰)، «بازآفرینی پایداری با تاکید بر نقش طبیعت در ساختار کالبدی شهرهای ایرانی - اسلامی»، **فصلنامه شهر ایرانی اسلامی**، شماره ۵، پاییز ۹۰.
۳۲. یآوری، وحید؛ سعیدی، علی و کشاورزبان، مهدی (۱۳۸۹)، «پیشرفت و عدالت در اندیشه حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری»، **مجموعه مقالات مبانی نظری برنامه پنجم توسعه**، مرکز تحقیقات میان رشته ای علوم انسانی و اسلامی، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران.
۳۳. یوسفی فر، شهرام و محمدی، سیدمحمدحسین (۱۳۸۸)، «تأثیر مناسبات اجتماعی در شکل بندی کالبدی شهر ایرانی - اسلامی براساس رویکرد نمونه وار به شهر ری در عصر سلجوقی»، **پژوهشنامه انجمن ایرانی تاریخ**، سال اول، شماره ۱.

34. Cihangir, I. (2004), *The space occupied by market-place and their societies in the Islamic World with Particular reference to Isfahan and Istanbul*, Atsuyki okabe, Islamic Area Studies with Geographical, Information Systems. Routledge.

35. Dinić.M, Mitković.P, Velez. J.Bogdanović. I (2008), **Application of the urban reconstruction method in the central area of Nis**, Architecture and Civil Engineering, Vol. 6.
36. Francos, Halla (2007), **A SWOT analysis of strategic urban development planning**: The case of Dar es Salaam city in Tanzania, Habitat International, 31.
37. Rabah Saoud (2002), **introduction to the Islamic city**, Foundation for Science Technology and Civilization, august 2002, publication ID: 4012.
38. Robinson-Barnes, Carla J. (1997), **“promoting economic development in the inner city: The importance of human resources”**, eds. New Brunswick, NJ: Transaction Publishing.
39. Rosenthal, S. (2008), **Old homes, externalities, and poor neighborhoods**, A model of urban decline and renewal, Urban Economics, Vol-63.
40. Tabatabaiean, Seyed Habibollah and Reza Ghaderi (2010), **“Islamic-Iranian Model of Progress, Whateness and Howness”**, **1st book , Summit on Strategic Thoughts of Islamic- Iranian model of progress (justice)**, Secretariat for the Summit of Strategic Thoughts, Tehran.
41. Terrados J, Almonacid G, Hontoria L. (2007), **Regional energy planning through SWOT analysis and strategic planning tools**, Impact on renewables development, Renewable and Sustainable Energy Reviews, 11.

